

УДК 78.03

*Н. Пиж'янова***ПОРФИРІЙ ДЕМУЦЬКИЙ — ОСНОВОПОЛОЖНИК
ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ В ГАЛУЗІ АМАТОРСЬКОГО
ХОРОВОГО РУХУ В УКРАЇНІ**

У статті досліджено регіональні аспекти розвитку мистецтва в Україні. Визначена роль організаторів професіоналізації аматорського хорового мистецтва у культурному розвитку України. Висвітлена роль Порфирія Демуцького як засновника мистецького руху, що сприяв професіоналізації та популяризації аматорських хорів в Україні

Ключові слова: мистецтво, культурний розвиток, аматорський хор, Порфирій Демуцький.

Дослідження історії становлення культури українського народу має велике значення для розуміння ситуації сьогодення та виявлення шляхів розвитку мистецтва у майбутньому, усвідомлення його — національного хорового мистецтва — самобутності та унікальності. Відтворити ж цілісну картину його розвитку допомагають дослідження, спрямовані на аналіз певних етапів еволюції музичного мистецтва на регіональному рівні. *Доцільність та актуальність* акцентування уваги саме на регіональному рівні зумовлена насамперед просторовою асиметричністю культурного розвитку, множинністю його складових.

Як відомо, під поняттям «культурний регіон» розуміють певну єдність етнічно-родових, національних, духовних характеристик, що проявляються у схожості таких складових соціуму, як:

- 1) традиції;
- 2) релігія;
- 3) культурні зв'язки;
- 4) етико-естетичні норми;
- 5) світоглядні принципи.

Американський вчений Р. Харшон запропонував розглядати «культурний регіон» як ментальний конструкт, в основі якого знаходиться ідея територіального зв'язку різних культурних проявів [11].

Необхідно зазначити, що лише виділення основних ознак культурного регіону вже не достатньо. Доцільним, на нашу думку, є дослідження історії культурного розвитку конкретної території, оскільки вона суттєво впливає на його формування [6].

Застосування регіонального підходу до аналізу історії української культури, як справедливо відмічав В. Тузов, передбачає об'єднання теоретичних напрацювань різних гуманітарних наук — філософії, психології, естетики, етики, мистецтвознавства — для виявлення специфічності кожного конкретного регіону і лише після цього можна бути впевненим у створенні цілісної картини [8].

Отже ми, спираючись на зазначені вище позиції, пропонуємо під терміном «культурний регіон» розуміти територіально-локалізовану сукупність стійких унікальних характеристик духовної та матеріальної культури.

Визначаючи *мету* нашої статті та відповідні до неї *завдання*, вкажемо на те, що регіональні аспекти розвитку мистецтва та його вплив на загальнонаціональну культуру достатньо довго залишалися мало дослідженими. Особливо це стосується аматорського хорового мистецтва. Достатньо велика кількість праць присвячена дослідженню хорового співу, його розвитку, особливостям. На сьогоднішній день ми маємо майже повну картину розвитку хорового співу в Україні, проте роль аматорського мистецтва, його значення та вплив на професійне хорове мистецтво залишаються мало вивченим.

Дослідження культурного топосу в регіонах необхідне для розуміння його синергійної природи, що забезпечує культурний зв'язок між минулим, сьогоденням і майбутнім. Це вкрай важливо при визначенні ступеня впливу аматорського мистецтва на культурний розвиток в країні. Здійснення компаративного методу дослідження між професійним та аматорським мистецтвом та експланаторність відмінностей необхідні для розуміння повної сутності цих дефініцій.

У XIX–XX століттях відбувався активний культурний розвиток на регіональному рівні. Діяльність композиторів та диригентів Центрального регіону суттєво вплинула на становлення культури України.

Роль художніх аматорських колективів на сьогоднішній день, на жаль, не достатньо вивчена, проте ми вважаємо, що саме вони зробили незаперечний внесок у становлення професіоналізації народної хорової культури України. У історичній ретроспективі аматорські хори майже не розглядались як цілісні культурні об'єкти, як чинники впливу на національну культуру, її ідентифікацію. Як наслідок, аматорські хорові колективи часто сприймаються як малозначущі форми мистецтва. Такий підхід до визначення ролі аматорського мистецтва є звуженим, він не враховує багатоаспектність даного феномену. Також

нерозуміння різниці між аматорським та самодіяльним мистецтвом призводить до уніфікації цих двох понять.

По вищезазначеній проблематиці певна кількість наукових праць почала з'являтися лише у 20-х роках ХХ століття. Наукові роботи того часу переважно аналізували ефект впливу художньої самодіяльності на становлення особистості. Поза увагою залишалася роль аматорського хорового мистецтва у розвитку загальнонаціональної культури. У творчій діяльності вбачали фактор інтеграції, естетичного зростання індивідів, вплив на широкі верстви населення засобами доступних та зрозумілих для них методів, конструктивів.

Багато наукових праць того часу стосувалися організації самодіяльності, впливу музики на розвиток людини. Періодика 20-х років ХХ століття уособила в собі досить короткочасний інтерес до народної самодіяльності, що мав штучний і агітаційний характер, оскільки був надиктований тогочасною культурно-політичною ситуацією, практичне ж зацікавлення та популяризація аматорського мистецтва відбувалися набагато раніше.

На сьогоднішній день всебічному аналізу та розгляду етапів становлення професіоналізації аматорського хорового мистецтва, сутності цього явища та його значенню в історії культури України не присвячено окремих праць. Різні аспекти аматорського мистецтва висвітлені у працях О. Бенч-Шокало, О. Скопцової, Р. Римар, П. Андрійчук, А. Лашенко та ін. Разом з тим на сьогоднішній день недостатньо дослідженим є визначення ролі організаторів професіоналізації аматорського хорового мистецтва у культурному розвитку України.

Як справедливо стверджується в численних музикознавчих дослідженнях, короткий період кінця ХІХ — початку ХХ ст. став епохою відродження національної культури, свідомості, індивідуальності українського хорового мистецтва. Що ж стосується професіоналізації, то варто вказати на те, що виникнення професійних народних хорів та ансамблів пісні й танцю припадає на 30–40-ві роки ХХ століття, поступово набуваючи все ширшого розвитку [2, с. 195]. Важливим у даному контексті є визначення ролі окремих особистостей. Як відомо, поняття культури є складним і багаторівневим, але в найпростішому визначенні ми можемо стверджувати, що дійсно культуру створює сам народ, але кожна епоха, кожен новий рівень розвитку української культури пов'язаний з певними особистостями, лідерами, що очолювали культурний рух у країні. Лідери культурного руху стають

своєрідними символами культурної епохи. Звужуючи наші роздуми до хорового жанру, як кореневої основи в дереві української музичної культури, як провідного у виявленні етнічної сутності, етнічної особливості української нації, наголосимо, що саме таким культурним лідером у кінці XIX — на початку XX століття став Порфирій Демущкий. Він є засновником того мистецького руху, що сприяв професіоналізації та популяризації аматорських хорів на Україні, а згодом і за її межами, а творчу практику Охматівського хору можна вважати «передумовою виникнення в Україні народних професійних хорових колективів» [2, с. 196].

Порфирій Данилович Демущкий — видатний український музикант-фольклорист, хоровий диригент, науковець, методист, педагог. Його методика роботи з хором, своєрідні засоби, що використовувалися ним як при обробці народних пісень, так і при їх розучуванні, концертному виконанні, вимагають детального вивчення, оскільки були новаторськими як для того часу, так і зараз залишаються актуальними та ефективними. Слід наголосити на тому, що як у науковця-фольклориста його спадщина являє собою величезну колекцію: ним було зібрано та оброблено понад 700 народних пісень Центрального регіону України, що були впроваджені в репертуар Охматівського хору (засновником та диригентом якого також був П. Демущкий), а згодом у репертуар професійних народних хорів. Крім того, П. Демущкий відомий нам також і як диригент, педагог та методист, адже велика кількість його педагогічних та музично-теоретичних розробок та узагальнень в галузі методики роботи з хором використовується й по сьогоднішній день провідними хоровими колективами світу.

З метою популяризації хорового мистецтва у 1892 році Порфирієм Демущким був організований Охматівський народний хор. До його складу увійшли носії фольклорної співацької традиції Київської губернії, що зумовило особливості виконавського стилю.

У хорі співали як діти віком від 8 років, так і люди середнього і старшого покоління — селяни як з Охматова, так і з навколишніх сіл — Вороного, Побійної, Нової Греблі, Сорокатыя, Сабадаша. На початку XX століття львівський журнал «Літературно-науковий вісник» писав: «Охматівський народний хор, зложений добродієм Демущким виключно з селян села Охматова і околиці. Хор має більше 200 душ і своїми гармонійними голосними співами робить надзвичайно сильне враження. Характер співів дуже різноманітний: се все народні українські псалми, думи, побутові й інші пісні» (цит. за: [5]).

Одним з найважливіших мотивів функціонування Охматівського хору був просвітницько-виховний вплив на широкі верстви населення. Участь в колективі не передбачала знання нот чи іншої грамоти, оскільки вивчення пісень здійснювалося в усній формі. Порфирій Демуцький був толерантний і по відношенню до аудиторії своїх шанувальників. Оскільки слухачем могла бути неосвічена людина — репертуар хору складався із зрозумілих для більшості відвідувачів творів.

Климентій Квітка у праці «Порфирій Демуцький» писав про те, що він мав усі можливості поринути у глибше студіювання західноєвропейської музики. Однак він пішов іншим шляхом, оскільки мав власне життєве призначення. «...Його тягло не від сільського ґрунту, а до цього ґрунту... Він не стояв на одному місці, розвивався, але не вивченням творів великих світових композиторів, не поїздками до музичних центрів Заходу і Росії, а поглибленням свого досвіду в самій справі, якій безпосередньо служив, над якою безпосередньо працював, — розуміючи під цим розширене пізнання не тільки народного пісенного репертуару, але також голосових засобів своїх співаків і всіх умов звучання» [10].

Пісні Порфирій Демуцький записував сам від односельців. Оскільки пісні, які він записував, були одноголосні, то при перенесенні на сцену вони зазнавали гармонізації. Цю гармонізацію здійснював або сам П. Демуцький, або співаки хору — в процесі вивчення пісні вони розспівували її на голоси. Так виникав новий варіант пісні — результат творчої співпраці хору. Ці варіанти П. Демуцький записував і вони виконувалися в концертах. Інші багатоголосні пісні переймалися хором так, як їх співав народ і не підлягали опрацюванню [2; 10].

Гармонія, закладена у пісню, таким чином, була, на перший погляд, примітивною, проте її цінність полягала в глибокій насиченості національними елементами, що не пройшли «штучної» обробки, музика залишалася народною. Надалі збереження унікальності та самобутності, етноментальності народних пісень, над якими працював Охматівський хор під орудою Порфирія Демуцького, стало основою для переходу аматорського співу на шлях професіоналізації.

Митець завжди намагався зберегти ладові, мелодичні і ритмічні особливості пісень, як це раніше робили деякі фольклористи. З позиції сьогодення такий підхід можна назвати неоціненним, оскільки попередники композитора, перебуваючи під впливом західноєвро-

пейської музики, не дотримувалися особливостей народних пісень. Записуючи народні пісні, вони нерідко знаходили в них, з їх погляду, помилки і виправляли їх, створюючи штучний, не властивий українській народній пісні, західноєвропейський колорит.

Що стосується дослідження особливостей виконавського стилю, то слід вказати на те, що охматівський хор відрізнявся широким діапазоном; використовувалися як народна манера співу, так й академічна. Хоча справедливим буде вказати на те, що переважна більшість пісень виконувалася в академічному стилі, з розподілом на сопрано, альти, тенори і баси. При виконанні протяжних пісень поліфонічного складу використовувалися солісти-підголоски грудного типу звучання, або «виводчики», які були в складі хору. Крім того, цікавими є й інші прийоми, коли заспів окремих куплетів вівся з різних кінців залу, що створювало «живу» атмосферу, відтворювало природній характер звучання пісні, що, зазвичай, виконувалася на вулиці чи в полі [10].

Проте такі прийоми використовувалися здебільшого не всім хором, а лише його частиною. Застосовувався також прийом чергування солістів і ансамблів, які співали грудним звуком з повним хоровим складом, що співав звичайним звуком. Співоча манера, яку культивував П. Демуцький, називалася «співати жанром» — «її використовували, співаючи на відкритому просторі, «просто неба», і протиставляли штучній манері співу цих же пісень. Своєрідність цієї манери співу полягала в особливому способі звуковидобування й використанні грудних резонаторів у жіночих голосах» [2, с. 198]. Важливо, що ці, а також безліч інших прийомів, пізніше використовувалися в капелі «Думка», Національному заслуженому академічному народному хорі ім. Г. Верьовки та інших колективах при виконанні фольклорних пісень. Більш того, показником найвищого професійного виконавського рівня серед народних колективів стає здатність поєднувати академічну та народну манеру звуковидобування.

Як зазначає О. Бенч-Шокало, П. Демуцький створив свій стиль праці з хором: «На репетиціях він перш за все тлумачив значення музичних образів народної пісні [...] у своїй діяльності виходив із потреби художньої співтворчості з учасниками хору [...] особливо дбав про виразність дикції, хоч у традиційному співі виконавці не надають цьому оркемої уваги» [2, с. 197–198].

Порфи́рій Демуцький переїхав до Києва у 1918 році, де продовжив культивування традицій українського співочого мистецтва працюю-

чи в Музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка на посаді професора. Там закріпилися його творчі зв'язки з провідними діячами хорового мистецтва, а саме з Нестором Феофановичем Гордовенком та Григорієм Гурійовичем Верьовкою, що згодом очолили Державну українську мандрівну капелу (нині Національна заслужена академічна капела України «Думка») та Державний український народний хор (нині Національний заслужений академічний український народний хор ім. Г. Верьовки). Порфирій Демуцький також бере активну участь у роботі хорової студії ім. К. Стеценка, що разом з іншими відомими колективами організовує за його допомогою низку популярних етнографічних концертів української народної пісні.

По сьогоднішній день ті методичні прийоми роботи з хором, що викристалізувалися в роботі П. Демуцького, застосовують багато диригентів. Одним з найяскравіших прикладів є застосування методичних розробок Порфирія Демуцького Олександром Вацеком — керівником камерного хору «Орея».

Майже паралельно з утворенням Охматівського аматорського хору відбувається професіоналізація аматорських хорових колективів з інших регіонів України, що популяризують народну манеру співу, підтримують національне мистецтво, підносять його на новий виконавський рівень.

Важливу роль у популяризації хорового мистецтва в Україні відіграло створення Музичного товариства імені Миколи Леонтовича, яке було засноване в 1921 році і існувало протягом 7 років при Музично-драматичному інституті імені Миколи Лисенка. Одним з учасників даного товариства виступав Порфирій Демуцький, який займав авторитетне місце як педагог, диригент-практик, композитор-новатор, фольклорист, патріот своєї Батьківщини. Діяльність товариства поєднала видатних вчених, мистецтвознавців, композиторів, диригентів того часу. На сьомий рік існування товариство міцно поєднало творчими зв'язками всю Україну. Загалом до діяльності товариства було залучено 1014 музичних організацій, 347 хорів з сіл, 211 робітничих хорів, 367 шкільних хорів, 82 оркестри, а також 7 професійних хорів, серед яких «Думка», РУХ, ДУХ. Звісно, що точної статистики немає, але існують дані, що майже половина хорових колективів, що входили до товариства, носили ім'я М. Леонтовича або М. Лисенка. Така кількість хорових колективів свідчить про розквіт руху аматорського мистецтва в Україні в 20-х роках ХХ століття, важливу роль у якому відіграв Порфирій Демуцький.

Завершуючи наші роздуми, ще раз наголосимо на найголовніших позиціях. Отже, концертні виступи, які започаткувалися в діяльності П. Демуцького та очолюваного ним колективу, сприяли широкому розповсюдженню і популяризації народного аматорського мистецтва. Ніколи, до діяльності Охматівського аматорського хору, народна пісня не виконувалася на професійній сцені, не мала статусу концертного твору. Унікальним досягненням слід вважати й той факт, що репертуар Охматівського хору було повністю сформовано з аутентичних народних пісень, а сценічна інтерпретація пісні майже не зазнавала змін і максимально зберігала всі риси першоджерела. Виконавська стилістика також зберігалась аутентичною, іноді вона посилювалася різноманітними просторовими ефектами, але завжди зберігала народну основу та колорит. Проте диригентська методика П. Демуцького та її вплив на виконавські тенденції в сучасній хоровій творчості потребують окремого системного та послідовного дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук П. О. Українська народно-хорова творчість у масових культурно-мистецьких заходах [Електронний ресурс] / П. О. Андрійчук. — Режим доступу : <http://culturalstudies.in.ua/2011-9.php>
2. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів: актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб. / О. Бенч-Шокало. — К. : Укр. світ, 2002. — 440 с.
3. Кузик В. Товариству ім. М. Леонтовича 75 років / В. Кузик. — К. : Видво Центрмузінформа СКУ, 1996. — 12 с.
4. Лашенко А. П. Українське хорове мистецтво ХХ ст. / А. П. Лашенко // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. — К., 1999. — Вип. 14, кн. 6. — С. 18–31.
5. Мельниченко В. М. Пісенно-музичні традиції Черкащини [Електронний ресурс] / В. М. Мельниченко. — Режим доступу : http://nsku.ck.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=79:2011-04-12-07-03-25&catid=16:2010-12-16-01-28-37&Itemid=10
6. Пиж'янова Н. В. Теоретичні аспекти культурної регіоналізації: Матеріали 3-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти», (м. Умань, 8.10.13). — Умань : Візаві, 2013. — С. 88–90.
7. Скопцова О. М. Аспектний аналіз народного гуртового співу / О. М. Скопцова // Вісник КНУКіМ : зб. наук. праць / Київський національний університет культури і мистецтв. — К. : КНУКіМ, 2001. — Вип. 5. — С. 10–112.
8. Тузов В. Культуротворческие процессы в контексте региональных исследований / В. Тузов // Опыт украинской культуры конца XIX — начала XX века. — 2010. — № 2. — С.28–32.

9. Шейко В. М. Історія української культури : монографія / В. М. Шейко. — Х. : ХДАК, 2001. — 400 с.

10. Ященко Л. П. Д. Демуцький: Нарис про життя і творчість / Л. Ященко. — К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1957. — 47 с.

11. Hartshorne R. The Nature of Geography. — Lancaster, Penn.: Association of American Geographers, 1939. — 254 p.

Пыжьянова Н. Порфирий Демуцкий — основатель профессионализации любительского хорового движения в Украине. В статье исследованы региональные аспекты развития искусства в Украине. Определена роль организаторов профессионализации любительского хорового искусства в культурном развитии Украины. Освещена роль Порфирия Демуцкого как основателя художественного движения, способствовавшего профессионализации и популяризации любительских хором на Украине

Ключевые слова: искусство, культурное развитие, любительский хор, Порфирий Демуцкий.

Puzh'yanova N. Porphyriy Demutskyi — founder of professionalization amateur choral movement in Ukraine. Regional aspects of art development in Ukraine were studied in the article. It was pointed out to the appropriateness of focusing the attention on the regional level, had been caused by the dimensional uneven nature of cultural development. The author stated that the regional aspects of art development and its influence on the national culture had not been enough investigated. Defines the role of the organizers of the professionalization of amateur choral art in the cultural development of Ukraine.

Keywords: region, amateur art, choir, Porphyriy Demutskyi, Ukrainian folk songs.

